

100 KOTORSKIH DRAGULJA

U knjizi „100 kotorskih dragulja“ mr Jovan Martinović prikazao je svo nemjerljivo blago kulture prošlih vjekova, nastalo kao plod iskonske stvaralačke iskre koja je ponekad zapretana, a ponekad vidna, vjekovima trajala u narodnom geniju, oživotvorujući se u nizu dostignuća veličanstvenih u svojoj skromnosti.

„Korijeni postanka Kotora kao naselja sežu u tamu vjekova. Vjerovatno je najstarije, još praistorijsko naselje na ovom terenu bilo selo Špiljari, istočno iznad Kotora, u dubokom klancu koji brdo Sveti Ivan iznad Kotora odvaja od planina u zaleđu...Moguće je pretpostaviti da je upravo tada, u periodu mirnog razvoja Ilirika tokom I vijeka nove ere došlo do preseljavanja dotadašnjeg naselja iz kotline Špiljara na trouglastu aluvijalnu zaravan u podnožju brda Sveti Ivan, odnosno, na poziciju današnjeg gradskog jezgra Kotora... po mišljenju uvaženog lingviste, nekadašnjeg kotorskog profesora Antuna Majera, ovo je naselje već u to doba nosilo izvorno ime „Catarum“, od koga je kasnije, u ustima prvih slovenskih doseljenika u ove krajeve, nastalo današnje ime Kotor... Sljedeći izvor o Kotoru je djelo drugog vizantijskog cara-pisca, Konstantina Porfirogenita, koji piše sredinom X vijeka, ali se njegove vijesti odnose na prethodni IX vijek, kada se već u Kotoru gradi crkva-martirij u slavu novog zaštitnika grada svetog Tripuna... Dalji razvoj Kotora pratimo posebno tokom XIV vijeka, kada se počinju pisati prva poglavlja gradskog Statuta, i kada počinju da „in continuo“ teku knjige gradskog notarijata, najvažniji izvor za poznavanje ukupnih prilika u ovoj visoko razvijenoj srednjevjekovnoj komuni, u čijoj se žiži prelama ukupan napredak društva toga doba.“¹

Da li su Kotor i njegove građevine samo za arheologe posebna draž ili možemo reći za sve ljude, ovim pitanjem otpočinjemo razgovor o drevnom Kotoru, na južnim gradskim vratima, iznad rijeke Gurdić, sa jednim od njegovih najvećih ovovremenih istraživača mr Jovanom Martinovićem.

- Počevši od veličanstvenih bedema, pa preko velikog broja crkava od kojih je dobar dio izvorno sačuvan, a jedan dio revitalizovan (za bioskop, salu za koncerte), Kotor je za svakoga zbirka dragulja, a sam Kotor je kruna svega toga (krunski dragulj). Sve ostale građevine u njemu predstavljaju malo remek-djelo. upravo toga iskonskog narodnog

---

¹ Martinović, Jovan „100 kotorskih dragulja“

stvaralaštva, umijeća najčešće nepoznatih majstora koji su klesali kamen, radili to sa ljubavlju, bez ikakvih posebnih škola, jedino učeći na iskustvu starijih. Kotor je jedna ogromna, još uvijek nedovoljno proučena knjiga i impresivni udžbenik arhitekture. Na nekim njegovim zgradama može se čitati cijeli niz detalja koji govori o razvoju pojedine građevine, njenoj genezi, načinu rada... Da počnemo od same katedrale, ona iako je sagrađena u 12. vijeku, nije isključivo romanička građevina, već je pretrpjela tokom vjekova određene promjene, u periodu 14 - 15. vijek dobila je gotičke elemente, nakon velikog zemljotresa 1667. godine dobila je potpuno novu baroknu fasadu sa dva zvonika i lijepim arhivoltom iznad samog ulaza, a to se dešava i na samim zgradama. Ima ovdje jedna zgrada na kojoj se može pročitati smjena vjekova i stilova. Prvobitni vlasnik zgrade napravio je široki otvor romaničkog srpastog luka, a njegov nasljednik, pošto mu je taj otvor bio previše širok, skraćuje ga na gotički način, i taj srpasti, polukružni luk pretvara u šiljasti, prelomljeni, gotički luk. To je prosto nevidljivo običnom posjetiocu i zbog toga bi bilo potrebno ga na neki način i označiti. O Kotoru se mogu napisati knjige, jer njegov je arhiv izuzetno bogat, a još uvijek nedovoljno istražen, predstavlja neku vrstu bogatog skladišta dragocjenih informacija o svim aspektima života grada, priča nam arheolog Jovan Martinović.

Kotor je po bogatstvu građevina i stilova, te po kulturnoj baštini, najbogatiji u istočnom dijelu Jadrana, a što se tiče naše zemlje, ovaj drevni grad, jedna od najvećih svjetskih turističkih atrakcija i najposjećenija luka kruzing turizma, čini čak 60 odsto kulturno - istorijskog, odnosno spomeničkog nasljeđa Crne Gore.

- Potpuno je tačno da je Kotor toliko bogat, jer svi veliki gradovi su nastajali u jednom dahu. Npr. Dubrovnik, izvanredan „brušeni brilijant“ je nastao po jednom regulacionom planu, a Kotor, pak, nastaje spontano tokom vjekova, on se mijenja, dograđuje, njegove se urbanističke matrice ako su uopšte i postojale, preklapaju i mijenjaju. Recimo, crkva Sv. Luke stoji izvan svih mogućih osa, jer ako ose idu od istoka ka zapadu ili od juga ka sjeveru, ova bogomolja stoji u „šreg“, znači potpuno ukoso i ne poklapa se ni sa jednom osom, ima neku svoju prirodnu orijentaciju. Sve to skupa pokazuje da je Kotor, zapravo, jedinstven! Svi ostali gradovi kao Perast, nastajali su u relativno kratkom periodu, negdje od kraja 17. vijeka do početka 19. vijeka, u periodu baroka, i taj gradić ima sve odlike

baroknog stila. Perast, pak, nema obilježja prethodnih stilova kakva ima Kotor, a to se može reći i za sve ostale gradove na ovom našem primorju, objašnjava ugledni istraživač i erudita Martinović.

Jovan Martinović je u djelu „100 kotorskih dragulja“ nabrojao 100 znamenitosti, no u poglavljima knjige ih je obradio oko 40. Radi preglednosti i svijesti o značaju najvažnijih, prikazaćemo ovdje uži izbor kotorskih dragulja: Urbanistička matrica Kotora, Bedemi, Bastion Citadela, Morska (glavna) vrata, Sjeverna gradska vrata, Južna gradska vrata, Tvrđava Sveti Ivan, Romaničke crkve XII - XIV vijeka, Nestale crkve XV - XVIII vijeka, Ostale postojeće crkve, Katedrala Svetog Tripuna, Crkva Svete Marije od Rijeke, Crkva Svetog Luke, Crkva Svete Ane, Crkva Svetog Mihaila, Crkva Svetog Pavla, Temelji samostana Svetog Franja, Palata Bizanti, Palata Beskuća, Palata Buća, Palata Pima, Palata Drago, Palata Vrakjen, Palata Grgurina, Palata Grubonja, Kula Gradske straže, Kneževa (Providurova) palata, Stara Vijećnica, Palata Lombardić, Karampana, Ostaci romaničkih i gotičkih kuća, Gradska arhitektura XIX vijeka, Toranj za sat, Arsenal, Gimnazija, Biskupija, Zatvor, Vojna bolnica i Kasarna-Kvartir Gurdić.

Nastavljamo razgovor sa mr Jovanom Martinovićem u Starom gradu, pitajući ga za zanimljivosti vezane za drevne građevine, jer one kriju storijske od istorije, ali i od legendi, zato što je pričama nekada dodata i mašta, u prenošenju sa koljena na koljeno, od pjace i skale, do kalete i portuna...

- Nekadašnja Viša realna gimnazija u Kotoru otvorena je 1863. godine u ciljano sagrađenoj zgradi. Njen početak se naslonio na prethodnu tradiciju Gramatikalne škole čiji se učitelj, magistar Toma iz Ferma pominje pred kraj 13. vijeka. Kasnije je ta škola bila pretvorena u neku vrstu niže gimnazije, da bi sredinom 19. vijeka postala čuvena Viša realna gimnazija. Uz pojedine zgrade su vezane i priče iz nove moderne književnosti – čuveni pisac Milorad Pavić vezao je jednu od „Dvije kotorske priče“ za palatu Vrakjen, za njenog prvobitnog vlasnika iz 14. vijeka Miha Vrakjena, poznatog trgovca i pomorca i za njegovu ženu Katenu Vrakjen. Bila je to jedna putena, sladostrasna žena koja je živjela u toj palati najčešće sama, a ambijent same palate je upravo nadahnuo pisca Pavića za priču, nakon što smo je zajednički posjetili. Običi ćemo je i mi već danas, da bi se i Vi uvjerali u njenu čaroliju, obećava nam g-din Martinović.

Postoje priče za neke palate da su uklete ili da su u njima duhovi, no značajnije od toga je što su poznati dubrovački i kotorski pisci za svoja djela našli inspiraciju u kotorskom ambijentu, njegovim arhitektonskim draguljima, bogatom plemstvu i siromašnom puku.

- Ima tih priča, narodna mašta je nevjerovatna, ona splete oko svake zgrade poneku storiju koja ne mora biti istinita, ali je dobro intonirana i predmet je kotorskih ćakula. Recimo, na pjaceti na kojoj je palata Vrakjen, bila je mala zgradica za koju je kružila priča da je čuveni dubrovački renesansni pisac i komediograf Marin Držić, davnim porijeklom iz Kotora, radnju svoje komedije „Mande“ upravo locirao u toj zgradi. Muž, u tom njegovom djelu, odlazi na put i kaže ženi – ne smiješ nikom otvarati, a ona prvo što je učinila kad je muž otišao na put - otvorila je svome ljubavniku, i poslije kad muž dolazi i kuca na vrata, ona jednostavno kaže: neću da otvorim nikome, muž mi je zabranio, što je zaplet čitave komedije...To je jedan od dokaza koliko Kotor znači i koliko je igrao divnu ulogu u našoj kulturnoj prošlosti. Vrlo se malo znaju divne pjesme koje su pisali na latinskom ili italijanskom, te slovinskom jeziku, naši poznati pjesnici Bernard Pima, Ljudevit Paskvali i najveći od njih Ivan Bona Bolica koji je na latinskom napisao divan opis grada Kotora. Opisi tih pjesničkih nadahnuća locirani su tako da mi po njima možemo odrediti gdje se nalazila koja kuća i crkva, priča nam Jovan Martinović o vezi između arhitekture i književnosti.

Posebno je u arhitekturi Kotora značajna prije pomenuta palata Vrakjen na Pjaci od salate. Na prvi pogled nije upadljiva osim po narandžastoj boji, ali svakako nije impresivna po veličini i grandioznosti. No, unutrašnjost palate plijeni, jer je sačuvana i zabilježili smo je i okom i kamerom, tom prilikom. Iznenadilo nas je dok pišemo ovu priču, da smo pretragom interneta naišli na oglas da je na prodaju ova palata, a nekako smo bili u uvjerenju da kulturno blago drevnog grada nije na tržištu. No, ako će to značiti da će biti sačuvano, možda u tome nema ništa sporno, a ni loše.

- Značajna je palata Vrakjen jer predstavlja jedan od posljednjih, ali vrlo izrazitih primjeraka barokne arhitekture Kotora, izvana ne izgleda luksuzno, pripada više tipu palacina odnosno manjih objekata, a značajna je jer je sačuvala ne samo svoj eksterijer, ovu posebnu oblogu od maltera miješanog sa tucanom opekam koji daje boju tom malteru, već je istovremeno sačuvala i enterijer. Ima kompletan namještaj, vrata koja su

rađena u intarziji raznih vrsta drveta, zatim slikane prostore, stepenište oslikano radovima jednog italijanskog sobo-slikara koji je u drugoj polovini 19. vijeka oslikavao posebnim šablonima, radio i dekorisao enterijere brojnih kuća ovdje u Kotoru. Palata je posebno značajna i što se pominje već u 14. vijeku. Poznata kotorska porodica Vrakjen je u svom grbu imala vranu, postavljenu na zlatnoj gredi, na plavom polju štita, kao znak izveden iz svog imena. Slično, porodica Drago (što je čisto naše prezime proizašlo od imena) imala je u svom grbu zmaja zato što se na latinskom, italijanskom jeziku, zmaj kaže dracon ili dragone. Zato i ta palata ima veliki broj na svim fasadama raspoređenih grbova u obliku zmaja. Lijepa palata Grgurina koja pripada početku 18. vijeka (sadašnja zgrada Pomorskog muzeja) na terasi i lođi za odmor gostiju i domaćina ima uklesan grb porodice Grgurina. Brojne palate kotorskih plemićkih porodica – Buća, Pima, Paskvali, imale su ne samo lijepo ukrašene portale, prozore, već i isklesane porodične grbove.

Pored knjige „100 kotorskih dragulja“ koja je u najdužem vremenskom intervalu i u nekoliko izdanja dostupna građanima i turistima, mr Jovan Martinović je objavio dosta radova i publikacija vezanih za svoje istraživanje drevnog Kotora, a u novije vrijeme objavio je knjige: "Antički natpisi u Crnoj Gori", „Ostavština Italije na Crnogorskom primorju“ i neodbranjenu doktorsku disertaciju pod nazivom: “Socijalno-ekonomska struktura društva u Kotoru prve polovine XIV vijeka” koja je podijeljena na šest istorijskih poglavlja. Na ukupno 470 strana, autor u tom djelu obrađuje 30 vlastelinskih i 73 pučke kotorske porodice, bavi se slugama, robovima, šegrtima, robno - novčanim odnosima, mjernim i novčanim jedinicima, vrstom robe i plovnim objektima u prometnoj kotorskoj luci, kao i italijanskim trgovcima. Na taj način Martinović je dao detaljan prikaz života kotorske komune u XIV vijeku i napravio djelo od izuzetnog značaja za svakog ko namjerava detaljnije da proučava istoriju Kotora i Boke u srednjem vijeku. Martinović je pripremio za štampu još nekoliko naslova: “Grbovnik Boke Kotorske” i “Zaliv svetinja” o crkvama obje konfesije...

Mr Jovan Martinović, u Kotoru poznat kao čika Jovica, turistički vodič, urednik humorističko-satiričnog lista „Karampana“ i kapo Kotorskog karnevala, ovdje prikazanim djelom „100 kotorskih dragulja“ je, po sopstvenom objašnjenju motiva, pokušao da na neki način vrati svom Kotoru makar dio kamate od onog ogromnog kapitala duhovnog bogatstva kojim ga je obdario tokom više od pola vijeka, koliko gazi njegovim pločnicima, diše njegov vazduh, pije vode s

Karampane „jer zaista – Kotor daje svakom mnogo, ali istovremeno i zahtijeva mnogo. Kotor se ne smije i ne može voljeti napola, nekom apstraktnom i platonskom ljubavlju, ljubavlju baz uzvrćanja. Naprotiv, svako mu mora dati srazmjern dio sebe, svako mu mora uzvratiti primjereno svojim mogućnostima, jer ovaj grad zasluđuje sve najbolje. Vjerujem da će se jednog dana sve ove pojedinačne ljubavi prijatelja Kotora, zanesenjaka i realista, amatera i profesionalaca sliti u jedno bezgranično more, u jedan ogromni moćni talas koji će – siguran sam – uspjeti da pozlati svaki kamen njegovog postojanja.“²

2004.

---

² Martinović, Jovan „100 kotorskih dragulja“